ZBIOR

Wiadomości Tygodniowych.

w Krakowie

Kwartał drugi Num: 8.

Dnia 20. Czerwca R. P. 1784.

O EDUKACYI.

Jeśli w wychowaniu dzieci ma bydź ſtaranie o Obyczaiach.

Przez obyczaie, rozumiem tu zwierzchnie poſtępki według przyzwoitości, nie dobroć i cnotę, o które koniecznie ma bydź pilne ſtaranie. Ale i przyſtoyności czyli obyczayności w poſtępkach nie mamy opuſzczać z tey miary.

Co przynosi przyiaźń ludzką, o to w wychowaniu dzieci ſtaranie ma bydź.

W Ale

Ale przyſtoyne obyczaie przyiaźń ludzką iednaią, bo nie może bydź co ważnieyſzego na ziednanie ſerc ludzi, jako obyczaie dobre i przyſtoyne poſtępki. Dla tych Wirgiliuſz u Auguſta w łaſce był, á Owidyuſz łaſki nie miał, bo był rozwiozły. Rzymianie dla przyſtoynych poſtępkow Tyta Weſpazyanowego Syna roſkoſzą ludzkiego rodzaju zwali. Więc w wychowaniu dzieci ma bydź pilne ſtaranie o obyczaiach.

Z Obyczaiów i poſtępków znaki biorą ludzie dobroci i niecnoty ludzkiey. Grzegorz Nazyanzen: o Julianie wnośił, iż miał bydź na złe Pańſtwu Rzymſkiemu dla ſzyi krygowaney, ramion pochutnuiących, oczów byſtro to tam to ſam patrzących, dla nóg nieſpokoynych, nosa upor i wzgardę pokazuiącego, mówy nierychłey i zaiąkałey. Aby tedy dzieci nie pokazywały po ſobie znaków złości, maią bydź pilnie w obyczaiach ćwiczone.

O grunt dobroci w wychowaniu dzieci mamy ſię ſtarać, bo bez gruntu nie może nic ſtać mocno. Ale obyczaie są gruntem dobroci i cnoty. Nie mogą bowiem

wiem pewnego mieć mieyfca i siedlifka doftane dobra, chociażby fię do obłoków wyniofły, ieśli wftydu nie będzie i uczciwości powinney. A tych naybardziey czafów naypotrzebnieyfze obyczaiów ćwiczenie,bo co daley to gorzey fię dzieie. Przodkowie naśi narzekali na złe obyczaie, my narzekamy, i podobno będą narzekać naśi potomkowie, że obyczaie przewrócone, że fwawola w górze, że co daley to więcey nieprzyftoyności. Więc poprawy pilney trzeba w ćwiczeniu dzieci w obyczaiach przyftoynych.

Nieobyczayni są niefpofobni do obcowania z ludźmi, jako wino oftre albo kwaśne do picia naymniey niedobre. Przeto aby młodzi z ludźmi mogli obcować mile, potrzeba ie wuczać w obyczaie wdzięczne i ludziom miłe.

Nie bez przyczyny w dobrze rządzonych Rzeczachpofpolitych mieli pilny dozor ná obyczaie Obywatelów. W Rzymie byli Cenzorowie to ieft, Szacownicy, obyczaiów przyftoynych,któryurządprzyftoyności i nieprzyftoyności pilnie przeftrzegał, i tak Cenzorow sądem konie iezdnym czyli Kawaleryi źle, fię obchodzącey

odeymowano, drugich z Szlacheftwa i wolności zſadzano, innych do rejeftru wygnańców wpiſywano. W Atenach bywali *Zyryte* od wybadywania obyczaiów zwani i Areopagowie ſrodzy obyczaiów naprawiacze. W Lacedemonii byli *Armoſte* napominacze, i Eforowie pilni w obyczaie ludzi i poftępki Obywatelów względacze. U Kartaginów Przełożeni i Miftrzowie pożycia byli. Więc w Rzeczypoſpolitey mi bydź wzgląd w wychowaniu młodzi na obyczaie dobre i przyftoyność.

Nayduią ſię iednak tacy, którzy temu przeczą przywodząc, iż wiele było ludzi uczonych, a obyczaiów grubych i nieprzyftoynych, takim był Filozof Dyogenes, i insi iego toku i nauki. Bo co ieft przeſzkodą do nauki, która koniecznie ma bydź w dzieciach, tego ſię chronić mamy; Ale ćwiczenie obyczajów ieft przeſzkodą i omieſzkaniem do Nauki. Młodzi bowiem coby ſię mieli nauk uczyć, to ſię w ten czas zabawiaią ćwiczeniem obyczaiów. Przeto ćwiczenie obyczajów nie potrzebne młodzieży. Wſzak proftota lepſza ieft niżeli wytworność; ale niedbałość obyczaiów proftotę okazuie,

ćwi-

ćwiczenie w obyczaiach wytworność czyni. A tak prosto lepiey postępować w wychowaniu młodzi. Ponieważ co natura daie ludziom, tego wyopaczać nie trzeba. lecz dzieciom sami natura daie obyczaie, W Plutarchu wyczytałem, który dowodzi przykładami, iż wielkim dowcipom, wielkie wady i złości natura dała: jako płodność roli poznawamy po tym, gdy chwastem gęstym porośnie i zamuli się od deszczu. Jeśli wielkie dowcipy maią swoie obyczaie, można mówić, że i małe dowcipy, bo wszystkie z natury dane, á tak ich nie potrzeba ćwiczeniem wyopaczać.

Każdy Kray ma swoy obyczay, nasze przysłowie, właśnie jak wrodzony, który z natury nie z ćwiczenia bywa. Wszak ieden naród iest popędliwy, drugi śmiały, trzeci bojaźliwy, czwarty do pijaństwa i nierządu skłonny, co bywa z przyczyn które się tam znayduią. Lacedemony miano za nierychłe i żółwie w postępkach, Ateńczyki za nazbyt śmiałe, Azyańskie dowcipy nikczemne, Francuskie niestałe i odmienności momentalney, Greckie niedotrzymałe, Angielskie chmurne, Włoskie miłosne, Niemiecki post rzadki, á pijaństwo iak i u nas od nich

prze-

przeſzłe,gęſte i niby przyiacielſkie. Więc w ćwiczeniu młodzi nie ma bydź ſtaranie o obyczaie.

Za i przeciw, względem obyczajów wyłożywſzy dowody, mówię: że obyczaie rozmaite są w ſwoiey porze, iedne do dobroci należące, drugie do poſtępków. Obyczaie dobroci koniecznie mają bydź, obyczaie zaś poſtępków przyſtoynych zwierzchnych mogą nie bydź, chociaż dobroć będzie i cnota, jako widziemy w owych uczonych ſwoim, á cnotliwych Ewangelii, trybem.

Z tym wſzyſtkim zamykaiąc rzecz mówię: że w wychowaniu młodzi ma bydź pilne ſtaranie o obyczaiach i przyſtoyności według lat i według ſtanu. A lubo z natury dzieci bywaią czaſem ſkłonne do tego co przyſtoi, jednak wzwyczajenia potrzeba, żeby ſię ćwiczeniem to ugruntowało, co natura dała. Drudzy wſzakże z natury bywaią niezgrabni, á tych nachylać ná przeciwną ſtronę przynależy, bo za częſtym nachylaniem mogą bydź w dobre obyczaie wprawieni. Drapieżne ptaki z natury, oſwoieniem od drapieſtwa odprowadzamy, á tak byle był

Nau-

Nauczyciel rozſądny, cierpliwy, dozorny, więcey życzliwy i przychylny dobru uczniów, niżeli ſwemu intereſsowi ſpanoſzenia ſię, łacno to poprawi przy ſwey uſtawiczney pilności, i naproſtuie, co ieſt z natury krzywym.

Roczne dochody y wydatki Wielki Brytanii
Dochody.

Z Ceł przychodzi 2,520,000 funt: Szterlingow.
Od Akcyzow - - - - - 4.50, 000 —
Od Taxy Kraiowey 1,750, 000 - - -
Od Taxy Soli - - - - - 218, 000
Od Stemplowania - - - 500, 000
Od Taxy domow y okien - 500,000
Z Pocztamtu y od naięcia karet 250,000
Od kwitowey Taxy - - 200, 000 -
Z Cła y Akcyzow w Schotlandzie 450,000
Tamże inne podatki - - - 150, 000
Od Służących podatki - - 50, 000
Z Towarow ſkonfizkowanych. -- 232, 000
Funt ſzterlingów czyni Polſkich Zło: 40.
Summa 11,000,000.

Wydatek.

Summa która rocznie w czaſie pokoju, na

na záſpokoienie potrzeb Páńſtwa nieuchronna ieſt wynosi - - 4,000, 000 funt ſzterl:

Na wypłacenie Prowizyi od 240 Millionow długu wynośi - 9,000, 000
ze wſzyſtkim 13,000,000.

Zkąd poznać, że dwa milliony rocznie brakuie dochodu, y że dla tego muſzą być náłożone ciężkie podatki dla poſzukiwania ich.

.1 Za pośrednictwem Króla Francuſkiego otrzymał od Wielkiego Sołtana pozwolenie y wolność Biſkup Konſtantynopolu Ritûs latini który przedtym potaiemnie ná Przedmieściu Pera miał Rezydencyą,) że może teraz iawnie też Rezydencyą ſwoią założyć w Galacie w Klaſztorze XX. Kapucynow, nad to ſwóy Biſkupi urząd uroczyscie ſprawować. Spodziewać ſię trzeba że powoli coraz więkſzy wzroſt weźmie tamże Wiara Katolicka

2. Jmć P. Pitt ułatwił ſprzeczkę z Amerykanami odpadłemi tym ſpoſobem.
Zeby

Żeby napotym wolno im było ſprowadzać do Kolonii drzewo, mąkę &c. Lecz Cukier, żeby Amerykanom nie był przyſtawiony w żadnym innym okręcie iak tylko Angielſkim, albo w tym któryby był Koloniſtow do Anglii należących.

W Jamaice Admirałowi Rodney, ma być wyſtawiony Kolos z marmuru, na zawdzięczenie iego męſtwa, na co już 1000 funt: ſzterl: ma być odłożonych.

3. Języki oryginalne w Europie są cztery, Grecki który bardzo w rzadkim używaniu, Łacińſki, Niemiecki y Słowiańſki.

Z łacińſkiego pochodzi Włoſki Francuſki, Hiſzpańſki, z Niemieckiego Szwedzki, Duńſki Angielſki y Belgicki z Słowiańſkiego Czeſki Polſki, Ruſki, Moſkiewſki.

4. Nieiaki Baſza y Gubernator Serwii Imieniem Ized Mechmed po śmierci ſwoiey pozoſtawił subſtancyą około iednego milliona Złot: Niem: wynoſzącą, między innemi koſztownemi rzeczami, iego, iako ta nożami, ſzablami, y ſprzętem iezdnym y. t. d. znaydował ſię także

pier-

pierścień o iednym tylko bryliancie, którego ſza unek bliſko 75 tyſięcy Złotych wyno i. około ciała iego znaleziono trzos, czerwzłott: 5000 zawieraiący w ſobie, które dla tego zawſze miał przy ſobie, że ſię codziennie obawiał odmiany ſwoiego urzędu, która też w rzeczy ſamey naſtąpiła dniem przed zakończeniem życia iego.

5. Liczba oſob wziętych w niewolą o poczynione długi pomnaża ſię coraz bardziey, lubo niegodzi ſię w Anglii nikogo Areſztować o dług mniey 50 funtow ſzterling: wynoſzący. W ſamym tylko Kingſbach wſadzonych rachuią 901 oſob których długi razem wzięte wynoſzą 50,242 funt ſzterlin.

RZECZY POLITYCZNO-LITERACKIE
o Kraiach Niemieckich.

Do Niemickiey Krainy zluſtrowania pociąga nas, Ceſarſtwa Chrześciańſkiego godność, która y Ceſarſką nazywa ſię, y Caſarzow z między ſiebie obiera.

Ieſt to kraina obſita w rozległość ziemi, mocna, mnogością y potęgą Xią-

żąt

żąt. Widzieć w niey było dawniey bogate Kościołow y Klaſztorow funduſze, regularność rycerſtwa, wyśmienitość rzemieślnikow, żyzność ziemi, obywatełow ſzczerość. Lecz teraz rzeczy oſobliwiey Duchowne w wielkim są pomięſzaniu.

Rozdzielił Kraie Niemieckie Karol Wielki ná wyżſze y niżſze, to ieſt iak zwyczaynie nazywaią *in Germaniam Superiorem & inferiorem.*

Do wyżſzych Niemiec, naznaczył Szwaycaryą, Alſacyą, Szwaby, Xięſtwo Witemberſkie, Bawaryą, Frankonią, Palatinat Reńſki, Czechy, Morawią, Auſtryą, Styryą, Karyntyą Karniolą, Tyrol.

Do niżſzych Prowincyi 17 Niderlandu, Biſkupſtwo Leodyeńſkie, Lotaryngią, Julią, Kliwią, Weſtfalią, Halſyą, Turyngią, Saxonią, Miſnią, Luzacyą, Szląſk, Brandeburgią, Pomeranią, Xięſtwo Meklemburſkie, y Holſacyą, y przytym trzy Arcy-Biſkupſtwa, Moguntſkie, Kolońſkie, y Trewirſkie.

Temi czasy same tylko Prowincye Niderlandu, nazywaią ſię *Germania inferior.*

rior. Wszytkich Krajow Niemieckich, liczą ludzi głow około dwudziestu millionów.

Godność Cesarska weszła do Niemiec R. 1000 po Narodzeniu Chrystusowym. Jan bowiem XII. Papież konferował Koronę Cesarską Ottonowi I. Krolowi Niemieckiemu, idącemu z Domu Xiążąt Saskich. Grzegorz zaś V. Ottona III. Siostrzan, władzą Apostolską postanowił, aby prawo obieranie Cesarzow było przy Xiążętach Niemieckich.

Ażeby iednak wielka liczba Elektorow nie czyniła zamięszania y kłotni siedmiu tylko naznaczono Elektorów; to iest; Moguntskiego, Kolońskiego y Trewirskiego ArcyBiskupow, Króla Czeskiego, Xiążęcia Saskiego, Brandeburskiego, y Reńskiego, á niedawnemi czasy przydany osmy Xiążę Hannowerski. Ci wszyscy bogactwy y potencyą rownaią się Królom, więc też od innych Królow maią tytuł braci, y także iak oni tytułuią się Nayiaśnieyszemi.

Oprocz tych Xiążąt Elektórow, maią Niemcy ozdobę tak z Duchownych iako to Biskupow y Opatow, jako też z Swieckich

ckich Xiążąt których nazywaią *Sacri Romani Imperii Principes.* Ten tytuł bywa dawany od Cesarzów y innym postronnym Panom, iako to y Biskupi Warmińscy, nazywaią się za przywileiem Cesarskim *S. R. J. Principes.*

Oprocz Xiążąt nayduie się w Cesarskim Hrabiow 60 y Baronow wiele. Miast wolnych iest tam 63. Szlachty Niemieckiey iest liczba wielka. Znacznieyśi nazywaią się *Immediata Imperii nobilitas.* Y ci różne z Hrabiami maią przywileie y powagę.

Akademie w Niemczech znacznieysze są te: Wideńska, Praska, Kolońska, Lowańska, Moguntska, Leodyńska, Lipska, Bazyleeńska, Trewirska, Ołomucka, Fryburska, Argentoracka, Dilińska, Ingolstadzka, Herbipolska, Frankfurska przy Odrze rzece.

Między Miastami Niemieckiemi, nazywaią Wiedeń naymocnieyszy, Ulma naybogatsza, Auszpurg naypięknieyszy Praga naywiększa, Frankfort dla murow wspaniałości y machin nayznacznieyszy, Norimberg wynalazkiem

kiem rzemieśniczym nayſławnieyſzy. Trewir dawnością naywiadomſzy, Kolonia Agrypina dla rozległości murow zmocnionych 83 wieżami dla wſpaniałego budowania, dla mnogich Kościołow y Ciał SS. trzech Królow tam złożonych, także dla tego że tam nigdy żadna nie była przypuſzczona Herezya, nazywa ſię Rzymem Niemieckim y Miaſtem Swiętym. Kościołów ieſt tam tak wiele iak dni w Roku to ieſt 365. Dyecezya Kolońſka za Zygmunta Ceſarza liczyła Plebanii 1760 Klaſztorów 350 Kapłanow 17,000.

Moſty w Ceſarſkim nayſławnieyſze są Ratyſbońſki ná Dunaiu rzece. Miſneńſki zda ſię że na powietrzu wiśi, Bazylieńſki ná Renie rzece cały marmurowy. Praſki kamiennny ná Moldawie długi ná łokci 872.

Wieże ſławne ſą te: Wideńſka przy Bazylice S. Szczepana ná ſtop 4545 y puł. Hildeſsemſka przy Kościele Katedralnym, ſzczerym złotem pokryta. Praſka kunſztownym zegarem ozdobiona. Monaſtyrſka przy Kościele S. Lamberta, z którey wywieſzony Król Anabaptyſtow, tak nazwanych Heretykow.

Niemcy niżſze albo Niderland, maiąc rozległości ziemi ná mil Niemieckich

250 zawieraią w sobie miast wielkich 208 mnieyszych 150 wśi około 63,000.

Flandrya zaś cała zda się bydź iednym miastem dla ścisłości miast miasteczek y Dworow, z siedmnastu Niderlandzkich Prowincyi, śiedm to iest Hollandya Zelandya, Zutfania, Fryzya, Ultraiekt, Transysalania, Groninga y Część Geldryi, wybiwszy się z pod panowania są wolne, y nazywaią się te Prowincye *Belgium Fœderatum.* Przy Hiszpanach zaś te zostały się Prowincye. Brabancya, Flandrya,Limburg, Lucembur, Hrabstwo Hamurskie, Hannońskie, Artezyi y część Geldryi. To rozerwanie Krajow y rebellia nie tak była, iako to niektórzy piszą dla zbytecznych Xiążeciá Albańskiego rygorów, iak naybardziey dla Luterskiey y Kalwinow licencyi.

Zagadnienie co to i st umieć dobrze zażyć umieiętności swoiey?

Każdy to przyznaie, że wiele wiadomości rzeczy w głowie człowieka częstokroć ná nic nie służą, iak tylko ná iey obciążenie. Y tyle rozmaitych świateł rozu-

rozumu, ná nic nie bywáią zdatne, tylko ná iego zaćmienie y przeſzkodę widzenia.

Zołądek nie zawſze może wiele rożmaitych potraw ſtrawić, iedna á dobrze nagotowana y ſmaczno przyprawna częſtokroć mu ieſt pożytecznieyſza. Toż ſię ma rozumieć y o potrawach rozumowi ſłużących, liczba ich wielka nie przydaie im zaſzczytu, ani ſzacunku. Umieć to wſzyſtko cokolwiek dawni Autorowie, powiedzieli wyśmienitego w rożney materyi, á poſtaremu przeto nie mowić lepiey ani też lepſzych nie pokazywać sentymentow, ieſt to iedno co być znaiącym ſię dobrze ná profeſsyi ſwoiey Doktorem, albo dobrym Cerulikiem, á nie modz żadnym ratować ſię ſpoſobem w chorobie ſwoiey lub kalectwie.

Nie wſzyſcy urodzili ſię do Xiąg to prawda, iednakże y ci którzy ſię w nich kochaią, powinni ie porzucić ieżeli przez to bywaią nieużyci y od ſpołeczności ludzkiey ſtroniący. Zabraniaią gry człowiekowi kiedy ieſt niecierpliwy y gorączka, trzeba tymże ſpoſobem zabronić y czytania temu, który ztąd próżney chluby więcey nabywa, dziwnieyſzy pokazuie ſię w obyczaiach y co raz większym drugich ſtaie ſię krytykiem. *Reſzta na potym.*